

**KIBRIS SORUNUNUN
TÜRK–AMERİKAN İLİŞKİLERİNE YANSIMASI
(1958-1974)**

Metin İLHAN*

ÖZ

Kıbrıs sorununa Amerika'nın tam olarak müdahil olması 1958 yılına rastlamaktadır. Kıbrıs sorunu, 1945 yılından itibaren ilk defa derinlikli olarak kurulmaya çalışılan Türk–Amerikan ilişkilerine, 1964 yılında tarihi bir yara aldırması yönüyle çok önemli olmuştur. Kıbrıs'ta Rumların yapmış oldukları zulüm ve katliamlara karşı Türkiye'nin harekete geçme eğilimi Amerikan Başkanı Johnson tarafından gönderilen bir mektupla durdurulmuştur. Bu durum, Türkiye'de Amerika'ya karşı büyük bir tepkinin oluşmasına ve Türk–Amerikan ilişkilerinde yaşanan tarihi sorgulama ve kırılmaya ortam hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Türkiye, Amerika, Rumlar

* Dr., metinilhan@gmail.com

THE REPERCUSSIONS OF CYPRUS ISSUE ON TURKISH-AMERICAN RELATIONS (1958-1974)

ABSTRACT

In 1958, the US got involved in the Cyprus issue for the first time. Cyprus issue was significant because, in 1964, it profoundly damaged the Turkish-American relations which had been tried to be built since 1945. Turkish intention to take action against the massacres and atrocities perpetrated by Greeks was nullified by a letter send by the US President Johnson. This drew a considerable reaction in Turkey against the US and led to the questioning of and a historical break in the Turkish-American relations.

Keywords: Cyprus, Turkey, USA, Greeks

Giriş

Türk–Amerikan ilişkileri, II. Dünya Savaşı'nın 1945'te bitimini takiben oldukça iyi bir seyir takip eden yeni bir sürece girmiş idi. Bunda, savaşın özellikle son dönemlerinde Türkiye'nin büyük ölçüde birlikte hareket ettiği İngiltere'nin dünyadaki stratejik konumunu Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) bırakmak zorunda olmasının etkisi büyük idi.

Türkiye–ABD ilişkileri 1945'ten itibaren sürekli artan bir ivmeyle gelişmiştir. Bu süreçte hem Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarı döneminde (1945-1950), hem de Demokrat Parti (DP) iktidarı döneminde (1950-1960) belirgin bir ayrışma olmaksızın ilişkiler son sürat devam etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında, askeri anlamda doğrudan imzalanan ilk antlaşma, CHP iktidarı döneminde 23 Şubat 1945 tarihinde yapılmıştır.¹ Bu antlaşma imzalandığı sırada, II. Dünya Savaşı ise devam etmektedir. Bu antlaşma ile daha önceden İngiltere aracılığı ile Türkiye'ye ABD tarafından yapılan askerî malzeme yardımları artık direkt olarak yapılmaya başlanmıştır. ABD ile yapılan bu anlaşmanın TBMM'de görüşülmesi sırasında iktidar milletvekilleri gelinen aşamayı büyük bir başarı olarak yorumlamışlardır.²

İki ülke ilişkilerinin seyrine bakıldığında 5 Nisan 1946 yılında gerçekleşen olay bir önemli gelişmelere kapı aralamıştır. Savaş sonrası Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) tehdidine maruz kalan Türkiye için kuşkusuz bu tarih çok önemli kabul edilmiştir. Türkiye'nin Sovyetler karşısında yaşadığı bu tehdit durumu ABD'yi yeni ve sembolik bir hamle yapmaya itmiştir. Bu sembolik hamleye kaynak teşkil eden gelişme ise bir cenaze dolayısı ile ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Münir Ertegün 1944 yılında görevi başında vefat etmiş idi. Savaş yılları olması nedeni ile cenazesi Türkiye'ye nakil edilememişti. Savaşın sonlanması ile ABD, cenazeyi Türkiye'ye gönderme kararını bir ay önceden Türkiye'ye bildirmiştir. ABD'nin bu bildirmesi üzerine Bakanlar Kurulu Kararı alınmış ve bu kararı Cumhurbaşkanı imzalamıştır. Kararda gelen

¹ İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s.640.

² *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: VII, Cilt: 18, Toplantı:2, 78. Birleşim, 25.VI.1945 Pazartesi, s.395.

gemilerden tonajları da verilmek suretiyle ayrıntılı olarak bahsedilmiştir.³ Alınan karar doğrultusunda, 5 Nisan 1946 tarihinde ABD, cenazeyi “Missouri” zırhlısı eşliğinde bir filo ile İstanbul’a getirmiştir.⁴ ABD’nin bu şekilde bir hareket yapmasını dünya kamuoyuna mesaj olarak ifade edenler de olmuştur. Özellikle “Missouri Zırhlısı”nın seçilmesinin anlamlı olduğunu öne sürenler vardır. Çünkü bu zırhlı, güvertesinde İkinci Dünya Savaşı’nın bitiş anlaşmasının imzalandığı, Japonya’nın kayıtsız şartsız teslimiyeti kabul ettiği, dev bir gemi olması yönüyle bilinmektedir. Bu yönüyle sembolik bir anlamının olduğu düşünülmüştür.

1946 yılını takiben imzalanan 12 Temmuz 1947 Türkiye–ABD Antlaşması ise Truman Doktrini (12 Mart 1947) kapsamında yapılan bir anlaşmadır. Bu anlaşma sürecine geliş bir yönüyle İngiltere ile bağlantılı olmuştur. İngiltere, İkinci Dünya Savaşı boyunca baş gösteren, savaşın bitimi ile de devam eden mali problemlerin etkisi ile 21 Şubat 1947 tarihinde, ABD’ye o zamana kadar yardım ettiği, özellikle komünizm tehdidi altında olduğu söylenen Yunanistan ve Türkiye’ye 31 Mart 1947’den itibaren artık yardım edemeyeceğini beyan etmiştir.⁵ Bu beyan aynı zamanda büyük bir tarihsel kırılmanın da ifadesi olmuştur. Bunun üzerine, Başkan Truman’ın ilan ettiği doktrin doğrultusunda, ABD Kongresi, 22 Mayıs 1947 tarihinde Türkiye ve Yunanistan’a yardım yapılmasına dair kararı kabul etmiştir. ABD ve Türkiye bu doğrultuda 12 Temmuz 1947 tarihinde Ankara’da antlaşmayı imzalamışlardır.⁶ Anlaşmayı Türkiye adına imzalayan Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Türkiye ile Amerika’nın birbirlerine kuvvetle yeniden bağlandığını ifade etmiştir.⁷

³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 7 Mart 1946, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 110, Dosya Gömlek: 18, Sıra: 8, Konu: “Amerikan Deniz Kuvvetleri’ne mensup Missouri Savaş Gemisi ile Pover Destroyeri’nin İstanbul Limanı’na gelmelerine izin verilmesi.”

⁴Fusun Türkmen, *Kırılğan İttifaktan Model Ortaklığa Türkiye ADB İlişkileri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.60.

⁵ Ali Arslan, *Efendi ve Uşak*, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010, s.42. ABD’yi Türkiye ve Yunanistan konusunda hızlı davranmaya sevk eden en önemli konunun Yunanistan’daki iç savaş olduğu ifade edilmektedir. Yunan iç savaşından sonra oluşması muhtemel Batı karşıtı bir yönetimin İngiltere ve ABD tarafından son derece kaygıyla karşılanacağı ifade edilmektedir. Hatta Başkan Truman tarafından Türkiye ve Yunanistan’ın içinde bulunduğu durumun bir kader anı olduğu ifade edilmektedir.

⁶ *Vatan*, 13 Temmuz 1947, s.1; *Gazete*, Türk-Amerikan yardım anlaşması imzalandı şeklinde manşetten verdiği haberde anlaşmanın gayesini de şöyle belirtmiştir: Türk güvenlik kuvvetlerini güçlendirmek ve ekonomik istikrarı korumaktır.

⁷ *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1947, s.1.

12 Temmuz 1947 Antlaşması imzalanmadan birkaç ay önce ABD, yardımın şeklini ve miktarını belirlemek üzere General Lunsford Oliver başkanlığında bir heyeti Türkiye'ye göndermiştir. Bu heyet, altı haftalık bir çalışma sonucunda bir rapor hazırlamıştır. Anlaşma ise bu rapordan sonra imzalanmıştır.⁸ İşte bu anlaşma Truman Doktrini kapsamında, İkinci Dünya Savaşı'nın sonucunda, Türkiye ile yapmış olduğu ilk askeri anlaşma olması yönüyle önemlidir.⁹ Bu antlaşmanın en önemli maddesi ise; ABD askeri yardımlarının, ABD'nin onayı olmadan, verildikleri amaç dışında kesinlikle kullanılmayacağı gerçeğidir.¹⁰ Kısacası, anlaşmadaki madde ile belirlenen durum, silahların "komünizm tehlikesi" dışında kullanımının ne maksatla olursa olsun yasak olmasıdır.¹¹

Anlaşmadaki bu madde konusunda yaşanan gerçek durum ise daha sonra ortaya çıkacaktır. Türkiye-ABD ilişkilerinde derin bir kırılmaya sebep olacak olan olay ise Kıbrıs Müdahalesi konusunda ortaya çıkmıştır. 1964 yılında yaşanan olayda, ABD Başkanı Johnson, Başbakan İnönü'ye bir mektup yazarak, Türkiye'nin askeri müdahaleyi düşündüğü Kıbrıs'ta, ülkesinin vermiş olduğu silahların kullanılmayacağını belirtmiştir. Bu durumun etkisiyle müdahalenin gerçekleşmediği ifade edilmiştir. Türkiye, yaşanan bu durumda büyük bir hayal kırıklığı yaşamış dış politikasını değiştirme sinyalleri vermiştir. Türkiye, dış politika bağlamında yeni bir arayışı somut hâle bile getirmiştir.¹² 1964 yılındaki bu olaydan on yıl sonra 1974 yılında, henüz Kıbrıs Müdahale'si gerçekleşmeden bir süre önce ABD, Türkiye'ye silah ambargosu uygulamıştır.¹³ Müdahaleden sonra da artarak

⁸ Sayim Türkman, *ABD, Orta Doğu ve Türkiye*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s.176.

⁹ Haydar Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İçyüzü (İktisadi, Askerî, Siyasi)*, Ekim Yayınevi, Ankara, 1970, s.194.

¹⁰ Füsün Türkmen, a. g. e., s.67.

¹¹ Haydar Tunçkanat, a. g. e., s.195.

¹² BCA, 27 Ekim 1964, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 181, Dosya Gömlek: 66, Sıra: 9, Dosya No: 105, Sayı: 6, Konu: "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin daveti üzerine, bu ülkeye Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin başkanlığında gönderilecek heyetin tespiti." Türkiye, Johnson Mektubu dolayısı ile yaşadığı hayal kırıklığı büyük boyutlarda olmuştur. Başta İsmet İnönü olmak üzere devlet adamları derin bir hayal kırıklığı yaşamışlardır. Bu bağlamda politika değişikliği gündeme alınmıştır. Bakan Erkin, daha önce Amerikan Büyükelçiliği yapmış başarılı ve tecrübeli bir bürokrat olarak yeni geliyecek bu ilişkilerin bir yönüyle koordinatörü olmuştur.

¹³ Türkiye'nin gerçekleştiği 1974 Kıbrıs Çıkarması üzerine ülke çapında Türk Silahlı Kuvvetleri'ne parasal yardım kampanyaları düzenlenmiştir. Böylece elde edilecek para ile silahların farklı bir şekilde temin yoluna gidilmesi ile birlikte ordunun tüm ihtiyaçlarının karşılanması usulü benimsenmiştir. Çünkü ABD, 20 Temmuz 1974 Kıbrıs çıkarmasından

devam eden bu durumun yansıması oldukça etkili olmuştur.¹⁴ Gelişmeler önemli bir dış politika sorgulamasını beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerin etkisiyle Türkiye-ABD ilişkileri 1980'li yıllara kadar olumsuz bir şekilde seyretmiştir.

ABD'nin Türkiye eski Büyükelçisi George McGhee, Türkiye-ABD ilişkilerinin bozulmasının sebeplerini sıralarken, Türkiye'de oluşan anti-Amerikancılığa işaret etmektedir. Amerikan vatandaşlarının Türkiye'de öldürülmesinden söz etmektedir. McGhee, sorunların çoğunun, Türkler açısından alınan yardımların miktar ve şartları konusunda olduğunu vurgulamıştır. ABD açısından ise Türkiye'deki askerî üsler, silahlar, personel hakkında olduğunu söylemektedir.¹⁵

1. Kıbrıs Sorunu ve Türkiye-ABD İlişkilerinin Bozulması

Türkiye-ABD ilişkilerinde 1945 yılı ile birlikte oluşan kapsamlı işbirliği durumu 1952 yılına kadar devam etmiştir. 1952 yılında, Türkiye'nin ABD önderliğinde kurulan Kuzey Atlantik Paketi'ne (NATO) üye olması ile ilişkiler bu çerçevede etrafında şekillenmiştir. Özellikle 1952 yılından sonra ABD, Türkiye üzerindeki etkisini tüm yönleri ile artırmıştır. İlişkilerdeki en önemli sorun ise Kıbrıs konusunda çıkmaya başlamıştır.

Kıbrıs Adası, 1878'den itibaren İngilizlerin kontrolünde bulunmuştur. 1940'lardan itibaren İngiliz idaresi, kilise kontrolündeki Rumlar tarafından büyük ölçüde kesintiye uğramıştır. 1948 yılında İngilizler ile Kıbrıslı Rumlar arasında önemli sorunlar baş göstermiştir. Rumlarla sürekli sorun yaşayan İngilizler, buradaki polis gücünün önemli bir kısmını azınlık durumunda olan Türklerden oluşturmuşlardır. İngilizlerle Rumlar arasında yaşanan sorunlar Rumların Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlama düşüncesi ile daha da gerilmiştir. Rumların oluşturduğu tepki Kıbrıs polis gücüne ve dolayısı ile Türklere dönmüştür. Yunanistan ise 1954 yılında BM'ye başvurarak Kıbrıs'ın kendi kaderini kendisinin belirlemesi gerektiğini belirtmiştir. Bu duruma İngiltere ve Türkiye birlikte karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Kıbrıs'ta kilise gücünün etkisiyle Rumlar harici azınlığa karşı silahlı mücadeleye

hemen önce afyon ekim krizini bahane etmiş, Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardımı askıya aldığı açıklamıştı. Bu kampanya dönemin gazetelerinden Milliyet tarafından birinci sayfasından uzun bir süre miktar da verilmek sureti ile duyurulmuştur. *Milliyet*, 3 Temmuz 1974, s. 1; *Milliyet*, 6 Ağustos 1974, s. 1.

¹⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983, s. 809-811

¹⁵ George McGhee, *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s.278.

başlamıştır. Rumların silahlı mücadelesinin en önemli hedefi ise Türkler olmuştur. Rumların Kıbrıs'taki saldırgan tutumu ilk kez İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında 1955 yılında Londra'da ortak bir görüşme ile ele alınmıştır. 1956 yılında saldırıların iyice artması Türkiye'ye adanın iki toplum arasında bölünmesi tezini ortaya attırıştır. Olayların bölgesel bir çatışmaya dönüşüp etki alanını genişleteceği endişesi üzerine 1958 yılında ABD devreye girmiştir.¹⁶ ABD'nin bu hamlesi üzerine Rumlar ve Türkler kendi tezlerinden vazgeçmiş, adada bağımsız, iki toplumlu bir cumhuriyetin önü böylece açılmıştır.¹⁷

Kıbrıs konusunun, Türk Dışişleri Bakanlığı'nın 1959 yılındaki önemli çabalarının bir sonucu olarak bugüne geldiği ifade edilmektedir.¹⁸ Türkiye'nin o güne kadar Kıbrıs diye bir davasının olmadığı, olsa bile hukuki hiçbir bağlayıcılığın olmadığı söylenmektedir. Fatin Rüştü Zorlu'nun¹⁹ yoğun çabaları sonucu 1959'da imzalanan Zürih ve Londra Antlaşmaları ile hem hukuki altyapı sağlanmış, hem de söz sahibi olduğu anlaşılmalıdır.²⁰ İmzalanan ve garantörlük kazanılan bu anlaşmaların daha sonra olacak gelişmelerde Türkiye'nin elini çok kuvvetlendirdiği görülmektedir. Bu anlaşmaların, Kıbrıs olaylarının son derece olumsuz

¹⁶ BCA, 3 Nisan 1957, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 40, Dosya Gömlek: 238, Sıra: 21, Dosya No: B1, Konu: "Kıbrıs meselesi ile ilgili Amerika ve İngiltere'nin tutumunu konu alan Başbakan Adnan Menderes ile Cumhurbaşkanı Celal Bayar arasındaki yazışmalar." Bayar-Menderes yazışmalarında 1957 yılında Kıbrıs konusunda Amerika'nın tutumundan memnun olunmadığı görülmektedir. Amerika'nın tutumuna Menderes'in diplomatik bir üslupla, yanlış olduğu cevabını verdiği, Bayar'ın da bunu desteklediği anlaşılmaktadır. Belgelerden Amerika'nın Kıbrıs Rumlarının Lideri Makarios'a sempati ile baktığı da anlaşılmaktadır.

¹⁷Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s.101-102.

¹⁸Ali Arslan, *Efendi ve Uşak*, s.45. Türkiye'nin Kıbrıs konusunda hakkını savunarak garantörlük hakkını elde etmesinin ABD ve Batı'da bir hoşnutsuzluk meydana getirdiği ifade edilmektedir. Bu durumun Türkiye'nin müttefikleri ile olan ilişkilere zarar verdiği, bu nedenle yeni yöneliş olarak SSCB'nin belirlendiği ifade edilmektedir. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nin olması ile SSCB ile kurulmak istenen ilişkilerin büyük sekteye uğradığı da ayrıca vurgulanmaktadır.

¹⁹ BCA, 2 Şubat 1957, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 145, Dosya Gömlek: 109, Sıra: 8, Dosya No: 105/133, Sayı No: 4, Konu: "İngiltere tarafından Kıbrıs'a verilecek anayasa hakkında tekliflerle ilgili olarak Kıbrıs Valisi ile görüşmelerde bulunmak üzere Prof. Dr. Nihat Erim ve Doç. Dr. Suat Bilge'nin Kıbrıs'a, oradan da İngiltere'ye gitmeleri." Kıbrıs konusunda Türkiye'nin çabaları özellikle 1957 yılında yoğunlaşmıştır. Belgelerde, 1959 anlaşmalarından önce bu konuda yoğun bir diplomasinin yürütüldüğü açıkça görülmektedir.

²⁰ Nasuh Uslu, "Türk Tarafı Açısından Kıbrıs Sorununun Boyutları", (Ed. Şaban Çalış v.d.), *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik Demokrasi Güvenlik*, Liberte Yayınları, Ankara, 2001, s.213.

gelişmelere dönüştüğü 1964 yılında önemi daha da ortaya çıkmıştır. 19 Şubat 1964 tarihinde BM’de yapılan Güvenlik Konseyi toplantısında da, Rumların aksi yönde propagandalarına rağmen bu anlaşmalar ana çerçeve belgesi olarak ele alınmıştır.²¹

1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları’na dayanarak Kıbrıs’ta 16 Ağustos 1960’da Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. 1960’da kurulan bu devletin anayasal statü ile belirlenen yeni durumundan Kıbrıs Rumları memnun olmamıştır. Anlaşmazlıklar daha çok, belediye sınırları, memuriyette Türk–Rum dengesi, ordu yapısının kurulması gibi konularda çıkmıştır. 1963 yılında Kıbrıs Devlet Başkanı Makarios, tüm bu ve benzeri şartların ağır bir şekilde Türkler aleyhine değiştirileceği maddeleri muhataplarına göndermiştir.²² Oluşan yeni durum bundan dolayı oldukça gerginleşmiş ve silahlı çatışmalara dönüşmüştür. Kanlı bir şekilde sürüp giden bu çatışmalardan Türkiye ise son derece rahatsız olmuştur. Türk kamuoyunun tüm dikkatleri Kıbrıs’taki bu olaylara çevrilmiştir.

Türk kamuoyunun hassas yaklaşımı ve adada yaşananlardan endişe duyan dönemin Başbakanı İsmet İnönü, konuyu Amerika nezdinde takip etmeye başlamıştır. Fakat ABD konuya ilgisiz kalmış olup, sadece NATO ve diğer Amerikan askeri yardımları kapsamında, sağlamış oldukları silahların Türkiye ve Yunanistan tarafından Kıbrıs’ta asla kullanılmamasını istemiştir. Buna karşın, 25 Aralık 1963’te Türk savaş uçakları ada semalarında uçuş yaparak Rumlara ve Yunanistan’a gözdağı vermiştir. Bu durumun da etkisi ile Kıbrıs’ta İngiliz komutan öncülüğünde bir barış gücü kurulmaya karar verilmiştir. Amerika ise önceden olduğu gibi mevcut politikasını devam ettirmiştir. Ada’da durumun kötüleşmesi, İngiltere’nin girişimlerinin yetersiz kalması,²³ Amerika’nın kayıtsızlığını sürdürmesi üzerine İnönü, 28 Ocak 1964’te Amerikan Büyükelçisi Raymond Hare’e Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’i yollar ve 1 gün içerisinde kendilerine garanti verilmemesi

²¹ BCA, 19 Şubat 1964, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 71, Dosya Gömlek: 452, Sıra: 4, Dosya No: E5, Konu: “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde Kıbrıs meselesi hakkında yapılan müzakereler”.

²² Faruk Sönmezoğlu, *ABD’nin Türkiye Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 1995, s.7-8.

²³ BCA, 25 Ocak 1964, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 175, Dosya Gömlek: 4, Sıra: 12, Dosya No: 107, Konu: “Kıbrıs meselesini görüşmek üzere Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Dışişleri Bakanları ile Kıbrıs Türk ve Rum Cemaatlerinin temsilcilerinin iştiraki ile Londra’da yapılacak toplantılara katılacak heyet.” Londra’da, tüm tarafların katılımı ile yapılan toplantılardan bir sonuç çıkmaması Türkiye açısından son derece olumsuz olmuştur. Olumsuz gelişen bu hava ve Kıbrıs’ta bir türlü durdurulamayan Rum saldırıları Hükümete karşı toplumda büyük bir baskının oluşmasına neden olmuştur.

halinde duruma direkt müdahale edeceklerini notunu iletirir.²⁴ Türkiye'nin bu kararlı tutumu ABD'yi devreye girmek zorunda bırakır. BM nezdinde bir barış gücünün oluşumu böylece gerçekleşmiştir.

ABD'nin Kıbrıs konusundaki tutumu genel politikalar çerçevesinde durum tespiti yapmaktan öteye geçmemiştir. Resmi belgelere yansıyan tutumunda ABD, yapmış olduğu durum tespitinde adada mevcut olan liderlerin tansiyonu düşürücü açıklama yapmadıklarını, iki toplumun da silahlandığını, bu durumun iki NATO üyesi arasında önemli sorunlara yol açacağı vurgusunu yapmıştır.²⁵ Dolayısı ile ABD, iki NATO müttefiki olan Türkiye ve Yunanistan arasında bir nevi tarafsız kalma yolunu seçmiştir.

Türkiye-ABD ilişkilerinde 1956'dan itibaren dış dinamiklere bağlı olarak bazı gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. SSCB-Çin ilişkilerinin bozulmaya başlaması, Doğu Bloğu ülkelerinde meydana gelen ve SSCB'den ayrı yaklaşım tarzları, uluslararası ilişkilerde bazı sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Jüpiter Füzeleri Krizi-Küba Krizi bağlamında Türkiye'nin, ABD-SSCB arasında bir pazarlık unsuru yapılması ülkede önemli bir etki daha oluşturmuştur. Buna bir de 1963'te Kıbrıs'ta Türklere karşı girişilen kanlı olaylar da eklenince Türkiye, ilişkileri sorgulayan bir tereddüt yaşamaya başlamıştır. ABD, Kıbrıs olaylarına, Yunanistan ile Türkiye arasında halledilebilir şekliyle ve Yunanistan penceresinden bakması endişeyi iyice artırmıştır.²⁶

1 Ocak 1964 yılında, Cumhurbaşkanı Makarios'un, 1959 ve 1960 anlaşmalarını tek taraflı olarak feshettiğini ilan etmesi üzerine Türkiye, bir taraftan İnönü'nün Kıbrıs'a müdahale planının²⁷ yanında, konuyu BM gündemine de taşımıştır. Türkiye konuyu sadece BM gündemine taşımakla

²⁴ Faruk Sönmezoğlu, *ABD'nin Türkiye Politikası*, s.9-10.

²⁵ National Archives and Records Administration, Washington DC, 19 Ocak 1962, NND 949567, Record Group 59, Box: 2032, Rusk, Department of State.

²⁶ Tayyar Arı, *Liderler, Kanaat Önderleri ve Kamuoyunun Gözünden Yükselen Güç Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu*, Marmara Kitap Merkezi Yayıncılık, Bursa, 2010, s.31.

²⁷ BCA, 19 Mart 1964, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 38, Dosya Gömlek: 238, Sıra: 5, Dosya No: A45, Konu: "Kıbrıs hadiseleri ile ilgili olarak Başbakan İsmet İnönü'ye gönderilen mektup ve telgraflar." Başbakan İnönü Kıbrıs'ta Rumların yaşattığı trajik olayların etkisiyle birçok mektup ve telgraf akınına uğramıştır. Bu mektup ve telgraflardan ülkede yaşanan hassasiyet rahatlıkla görülmektedir. Kıbrıs konusunda toplumun her kesiminde oluşan bu hassasiyet ifadelerle yansımıştır. Gönderilerde Patrikhanenin tüm olumsuzlukların merkezi olduğu sıranın ona gelmesi gerektiği, gereğinin yapılması konusunda ifadeler yer almaktadır. Halkta oluşan ve her kesime yayılan bu hassasiyet kuşkusuz karar alıcı konumdaki devlet yetkililerini oldukça etkilemiştir.

kalmamış, NATO nezdinde de girişimlerde bulunmuştur. Fakat NATO nezdinde yürüttüğü tüm çabalar olumsuzlukla sonuçlanmıştır.²⁸ Nihayet BM nezdinde yapılan girişimler kısmi bir sonuca ancak ulaşabilmiştir. BM, 4 Mart 1964 tarihinde Kıbrıs'ta bir barış gücü bulundurma kararı almıştır.²⁹ İnönü'nün Kıbrıs hamlesinin ABD tarafından kesilmesi ile Türkiye arzu ettiği yaklaşım şeklini bir türlü gerçekleştirememiştir.

2. ABD Başkanı Johnson'un Mektubu (5 Haziran 1964) ve Türk–Amerikan İlişkilerinde Yaşanan Tarihî Kırılma

Kıbrıs Adası'ndaki Türklerin durumu gün geçtikçe daha tehlikeli bir duruma doğru hızla ilerlemiştir. Gelişen süreçte Rumlar Kıbrıs'taki askerî yapılarını iki katına çıkartmışlardır. Bunda, Yunanistan'dan Kıbrıs'a ulaşan gönüllü milislerin rolü büyük olmuştur. Rumlar önce bağımsızlık sağlayıp, daha sonrada Yunanistan'a ilhakın planlarını yapmaya başlamışlardır. Bunu gerçekleştirirken de Sovyet Rusya'dan destek almayı planlamışlardır. Bununla birlikte Rumların saldırıları ise şiddetini daha da artırmıştır. İlk başlarda Ada'nın her yerinde var olan Türkler artık kuzeye doğru göç etmeye başlamışlardır. Türklere saldırılar daha sistemli bir halde devam etmiştir. Bu durum Türkiye'yi daha da fazla endişelendirmiştir. Bunun üzerine Türkiye Kıbrıs'a müdahale kararını almıştır. Bu karar, Başbakan İsmet İnönü'nün başkanlığındaki Bakanlar Kurulu toplantısında alınmış olup, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'e görev verilerek suretiyle Amerikan Büyükelçisi Hare'nin bilgilendirilmesi sağlanmıştır. Erkin, 4 Haziran 1964 tarihinde kararı Hare'ye bildirmiştir. Hare ise durumu derhal Washington'a iletmıştır. Konu ivedilikle Başkan Johnson'a iletilmiştir.³⁰ Amerika, anılan gün ve saatlerde en sıcak saatlerinden birini daha yaşamıştır.

Türkiye'nin Kıbrıs konusunda kararlı bir tutum takınıp askerî bir müdahale yapacağı konusunda tam ikna olan Johnson, hiç vakit geçirmeden, 5 Haziran 1964 tarihinde Başbakan İnönü'ye hitaben bir mektup kaleme

²⁸ Cihat Göktepe, "Türkiye, İngiltere ve NATO (1959-1965), *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 17, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.182-192.

²⁹ Evren Altınkaş, "Kıbrıs Sorunu, Türk Dış Politikası ve Uluslararası Hukuk", (Ed. Cenap Çakmak vd.), *Uluslararası İlişkilerde Güncel Konular ve Türkiye*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012, s.50.

³⁰ Halil Akman, *ABD'nin Ortadoğu Politikaları ve Türk Dış Politikasına Etkileri (1952-1964)*, (Basılmamış Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Ana Bilim Dalı), İstanbul, 2013, s.489.

almıştır. Asgari görgü kurallarına bile uygun olmayacak derece diplomatik anlayıştan yoksun olduğu ifade edilen mektubun içeriğinde, Türkiye'nin Kıbrıs'a tek taraflı müdahale edemeyeceği, Amerikan silahlarını kullanamayacağı, Sovyet tehdidine karşı savunmasız kalacağı ifade edilmiştir. Mektupta ayrıca İnönü, Amerika'ya da davet edilmiştir.³¹ Türkiye bunun üzerine müdahale düşüncesinden vazgeçmiştir. Böylece Johnson Mektubu amacına ulaşmıştır.

Johnson Mektubu konusunda değişik değerlendirmeler tarihteki yerini almıştır. Bunlardan biri Milli Birlik Komitesi (MBK) üyesi olan Suphi Karaman'a aittir. Karaman, Johnson Mektubu'nu hakkında şöyle demiştir: *"Kıbrıs konusunda Johnson bir saflık gösterince herkes uyandı. Eğer o saflığı göstermeseydi hiç kimse uyanmayacaktı. Johnson, devrin başbakanına yazdığı mektupta, o zaman kadar herkesin hayranlıkla izlediği dış yardım, NATO, Amerika ittifakı hakkındaki meseleler su yüzüne çıkıyor ve mektup açıklanmıyor. Çünkü o ana kadar Türk dış politikasının namütenahi ayıbı çıkıyor ortaya. Sonunda açıklanıyor. Başkan'a saf diyorum eğer saf olmasaydı millet daha 3-5 sene uyuyabilirdi."*³²

Başkan Johnson'un mektubundaki çok önemli nokta ise; Türkiye'nin bir SSCB saldırısı karşısında yalnız kalacak olmasının ifade edilmiş olmasıdır. Johnson, mektubunda bunu vurgularken hem ABD adına, hem de NATO adına bu kararını söylemektedir.³³

Johnson Mektubu konusunda Amerika'nın Ankara eski Büyükelçisi George McGhee'nin yaklaşımı ise iki ülke ilişkilerini bozduğu yönünde olmuştur. McGhee, bugün bile bu mektubun etkisinin Türk-Amerikan ilişkilerinde bir çıbanbaşı konumunu koruduğunu ifade etmektedir. Mektubun, Türkiye'nin Kıbrıs'a NATO izni olmaksızın yapacağı bir müdahalenin Sovyetlere karşı verilmiş garantiyi kuşkuya düşüreceğini ifade etmiştir.³⁴

Johnson Mektubu ilk gönderildiği dönemde Başbakan İsmet İnönü ve bir kısım devlet adamından başka kimse bilgi sahibi olmamıştır. Türkiye'de mektubun içeriği konusunda muhalefet, çeşitli ifadeler eşliğinde basına bazı

³¹ Sayim Türkman, a. g. e., s.265.

³² Suphi Karaman, *Türkiye'nin Milli Savunma Stratejisi ve Dış Politika Sorunları*, Ulusal Basımevi, 1968, Ankara, s.102.

³³ Sezai Orkunt, *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1978, s.98-99.

³⁴ George McGhee, a. g. e., s.270-271.

bilgileri sızdırmıştı.³⁵ Fakat birkaç devlet adamından başka kimse gerçekte neyle karşılaşıldığını bilmemekteydi. Hürriyet Gazetesi 13 Ocak 1966 Perşembe günü, Metin Toker imzalı önemli bir habere imza atarak “*Hadiseler yaratan mektubun tam metnini açıklıyoruz.*” sürmanşeti ile okuyucularının karşısına çıkmıştır.³⁶ Gazete, 5 Haziran 1964 tarihine ait meşhur mektubu bulup tam sayfa olarak tamamını yayınlamıştır. O zamana kadar sadece hakkında belirli fikirler üretilen, Amerika’nın Kıbrıs’a yönelik Türk müdahalesini önlediği değerlendirilmeleri yapılan mektup böylece tüm çıplaklığı ile ortaya çıkmıştır. Bazı gazetelere, Amerika’nın ricası ile şimdilik ertelenen müdahale³⁷ şeklinde nazik bir ifadeyle yansıyan mektubun tamamını ülke kamuoyu ancak o zaman görmüştür.

Mektubu ele geçirip yayınlayan gazeteci Metin Toker, aradan otuz beş yıl sonra yanına gelen iki gazeteciye o günleri şöyle anlatır:

“Kıbrıs o sırada Türkiye’de ateşli bir durum. Ülke darbeden geçmiş, 27 Mayıs’ı yaşamış, sonra Talat Aydemir olayları yaşanmış, darbenin dışında tek konu Kıbrıs. Kıbrıs’taki kanlı olaylar büyük gerginlik oluşturdu, Türkiye ayakta. Bu sırada İsmet Paşa Başbakan’dır. Zürih ve Londra Anlaşmaları bize müdahale hakkı tanıyor. Konu Bakanlar Kurulu’nda görüşülüyor. Bazıları ayağa kalkmış, adaya girelim diyor. İsmet Paşa, dikkatli adamdır. Ordu başarabilecek mi diye düşünüyor. Olumsuzluğun getireceği fatura Türkiye için çok ağır olur. Paşa, bunu hesaplıyor. Sonradan görüldü ki 1964 yılı çıkarma için ordu hazır değil, çünkü çıkarma gemisi yok. Adaya şileplerle gidilecek. Paşa, çikalım diyenlere hayır çıkmayalım demiyor. Bunu diplomatik bir yere oturtalım diyor. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’e : “Çağır Amerikan Büyükelçisini adaya çıkacağımızı söyle” der. Erkin: “Aman Paşam nasıl haber veririz.” der. Paşa: “Sen söyle söyle.” der. Erkin, Büyükelçi’yi çağırır. Elçi, biraz zaman ister ve o cevap verilir.”³⁸

Metin Toker, Gazeteci Cüneyt Arcayürek’e, mektubun Rum etkisinde olan Amerikalı diplomatlar tarafından yazıldığını söylemiştir. İsmet Paşa’nın

³⁵ Burcu Bostanoğlu, a. g. e., s.442.

³⁶ Hürriyet, 13 Ocak 1966, s.1.

³⁷ Tercüman, 7 Haziran 1964, s.1.

³⁸ Haluk Şahin, Johnson Mektubu, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2002, s.116-117.

böyle yapmasının aslında basit bir nedeninin bulunduğunu, çünkü o günün koşullarında askeri müdahalenin başarılamayacak bir durum olduğunu, bunu en iyi Paşa'nın bildiğini ifade etmiştir. Toker: “Bazı uçak gönderme gibi durumları ancak yaptırabiliyor. Derken mektup geliyor, İsmet Paşa rahatlıyor. Öyle anlıyorum ki İsmet Paşa bunu kullanıyor, başarısızlığa imkân yaratmaktan korkuyor.” ifadelerini kullanmıştır.³⁹

Mektubun yazılmasında, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin tarafından davet edilip, çıkarma yapılacağı konusunda bilgilendirilen Amerikan Büyükelçisi Raymond A. Hare'nin katkısı büyük olmuştur. Hare, Bakan Erkin'den 24 saatlik bir süre istemiştir. Hare'nin Erkin tarafından bu isteği kabul edilince de, derhal Washington'u bilgilendirmiştir. Böylece tarihî mektup bir günde ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk tarafından kaleme alınmış, Başkanın onayına sunularak Türkiye'ye yollanmıştır.⁴⁰ Mektup, Amerikalı yetkililerin de kabul ettikleri şekliyle, oldukça sert ve diplomatik anlayışın dışına çıkan tarzda yazıldığı görülmektedir.⁴¹ Bu arada bazı iddialarda dile getirilen şekliyle, Türkiye'nin zaten çıkarma yapacak gücünün olmadığı, buna asla girişmeyeceği, bunun Türkiye tarafından yapılan diplomatik bir oyun olduğu ifade edilmiştir. Böyle bir mektubun Türkiye tarafından bu bağlamda beklendiği, fakat işe Sovyetlerin karıştırılması ve “Sovyet müdahalesinde sizi savunamayız.” anlayışının ise beklenmediği, büyük bir hayal kırıklığının oluştuğu⁴² diğer iddialar arasında yerini almıştır.

Johnson Mektubu, Türk devlet adamlarını şimdiye kadar akıllarına getiremeyecekleri,⁴³ belki de asla tahmin edemeyecekleri bir durumla karşı karşıya bırakmıştır. Mektupta ortaya konan üslubun yanında içerik de ciddi hataları barındırmaktadır. Türkiye'nin kendisini direkt ilgilendiren konulara Amerikan penceresinden bakması istenmektedir. ABD adeta, Türkiye'nin içte ve dışta neyi sevip sevemeyeceğini kararlaştırmaktadır.

1964 Johnson Mektubu ile başlayan süreç önemli gerçekleri ortaya çıkarması bakımından çok önemli olmuştur. O da yerli bir savunma sanayine olan gereksinim ortaya çıkmıştır.⁴⁴ Bu gereksinim 1967 Kıbrıs olayları

³⁹ A. g. e., s.117-118.

⁴⁰ Bostanoğlu, a. g. e., s.443.

⁴¹ Akman, a. g. t., s.490.

⁴² A. g. t., s.495.

⁴³ Nasuh Uslu, *Türk Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000, s.178.

⁴⁴ Levent Kalyon, *Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları*, (Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara, 2008, s.204.

sırasında net olarak hissedilmiş, bir çıkarma gemisi bile olmayan⁴⁵ Türkiye, bir adım atmakta zorlanmış, çıkarma yaparsa tarihî bir hezimet yaşama korkusunu duymuştur. Bu mektup ve devam eden on yılın sonunda gerçekleşen 1974 Kıbrıs Çıkarması'nın hemen öncesinde kararlaştırılan ABD silah ambargosu Türkiye'nin yerli savunma sanayine olan ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Türkiye, Johnson Mektubu ile 1941 yılından itibaren dolaylı olarak İngiltere'den, 1945'ten itibaren ise direkt Amerika'dan aldığı silahlarının kendisine ait olmadığı gerçeğini geç de olsa anlamıştır. “*Türkiye’ye Amerikan askerî yardımı sonucu verilen malzemenin maksadı dışında, Kıbrıs’a yapacağı bir askerî müdahalede kullanamayacağı*” gerçeğinin ifadesi karşısında Amerikan efsanesinin yok edildiği⁴⁶ gibi önemli iddialar vardır. Bu konuda, daha da ötesi ifade edilmiştir. Türk Ordusu'nun Amerika'nın Ortadoğu'daki bekçisi olduğu, mektubun Kurtuluş Savaşı'ndan bu yana Türkiye'nin karşılaştığı en büyük kriz olduğu önemli ithamlardan biri olmuştur.

Gelinen sonuçta Johnson Mektubu'nun, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmesini engellediği Amerikalı yetkililer tarafından kabul edilmektedir. Amerikalı yetkililer bu müdahaleyi durdurmakta geç kalmamak için mektubun son anda yazıldığı ve başarılı olduğunu ifade etmektedirler. Bu sayede çıkması muhtemel bir Türk–Yunan Savaşı'nı da son anda engellediklerini belirtmişlerdir.⁴⁷ Esasında Amerika, Kıbrıs konusuna 1964 yılında, Türkiye ve Yunanistan arasında bir silahlı çatışma çıkmaması penceresinden bakmıştır. Amerika, aynı yaklaşım tarzını Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıs'a yaptığı çıkarma sırasında da göstermiştir.⁴⁸

⁴⁵ BCA, 14 Aralık 1964, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 182, Dosya Gömlek: 77, Sıra: 9, Dosya No: 148, Sayı: 6, Konu: “İsrail-Kıbrıs-Türkiye arasında kurulacak feribot seferleri için Denizcilik Bankası Türkiye Anonim Ortaklığı tarafından tersanelerimizde feribot yaptırılması.” Johnson Mektubuna maruz kalan Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale edecek bir çıkarma gemisi mevcut değildi. Hatta yolcu gemisi bile üretememekte idi. Türkiye o tarihe kadar bir feribot üretecek kapasite de değildi. Kıbrıs olayları Türkiye'ye bu eksiklerini göstermesini sağlamıştır. Feribot üretilmesi için toplanan komisyonda Milli Savunma Bakanı'nın da olması farklı bir hazırlık yapılabileceğinin kanıtı olabilir. Türkiye, kendi çıkarma gemisini üretme amacı ile bu iş feribottan başlama yolunu seçmiş olabilir.

⁴⁶ Ali Halil, *Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1968, s.173.

⁴⁷ Akman, a. g. t., s.494.

⁴⁸ Kemal Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.239

1945'te önemli bir aşaması geçilen, 1947'den itibaren büyük bir hızla ilerleyen Türk–Amerikan ilişkileri 1964 yılında yaşanan tarihi Johnson Mektubu ile büyük bir sarsıntı geçirmiştir. Türk–Amerikan ilişkileri büyük bir uzaklaşma eğilimine girmiştir. 1980 yılına kadar varacak bu uzaklaşma eğilimi giderek artmıştır. 1947–1964 yılları arasındaki güçlü ittifak durumundan büyük ölçüde uzaklaşmıştır. Uzaklaşma döneminde ilişkileri daha da olumsuz etkileyen iki ana nokta ise Kıbrıs ve sol muhalefetin güçlenmesi olmuştur.⁴⁹ 1980 Askeri Müdahalesi ile ilişkiler 1947–1964 arasındaki durumu yakalayamasa da önemli bir yakınlaşma sağlanmıştır. Türk–Amerikan ittifakının büyük ölçüde önemini kaybettiği ifade edilen 1964–1980 döneminde iki ülke ilişkilerinin aslında kaybettiği kayda değer bir gelişme de olmamıştır. Bu dönemde sadece bir duraklamanın yaşandığı ifade edilebilir.

İki ülke ilişkilerinde ifade edilen yıllar Türkiye'nin Amerika ile büyük bir güven kaybı yaşadığı dönemler olmuştur.⁵⁰ Bu dönemler ayrıca, Türkiye'nin dış politikasını tümenden gözden geçirme ihtiyacını duyduğu zamanlar olmuştur. Türkiye, Amerika konusunda yaşadığı bu hayal kırıklığı hâlini önceden asla tahmin edemeyeceği düşünülmektedir. Çünkü iki ülke ilişkilerinin gelişen ve devam eden şekli bize bu çıkarımı yaptırmaktadır. 1953 yılında SSCB'nin Türkiye'den “Ne kadar taleplerim varsa hepsinden vazgeçtim.” tarzı yaklaşımını⁵¹ bile Amerika bağlamında değerlendirmek

⁴⁹ Füsün Türkmen, a. g. e., s.96.

⁵⁰ Karpat, a. g. e., s.269. 1964 yılındaki Johnson Mektubu ile Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan derin görüş ayrılığının Türk dış politikasında önemli bir yansıması görülmüştür. Türkiye, tepkisini Başbakan İnönü döneminin Dış İşleri Bakanı olan Feridun Cemal Erkin'in SSCB'yi ziyareti ile vermiştir. 30 Ekim-6 Kasım 1964 tarihlerinde Erkin, ziyaretini gerçekleştirmiş, SSCB'nin 1953'ten itibaren onarmak için büyük çaba harcadığı ilişkiler bir ölçüde de olsa düzelme yoluna girmiştir.

⁵¹ *New York Times*, 13. 06. 1953; *Yorkshire Post*, 12. 06. 1953; BCA, 29 Haziran 1953, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 103, Dosya Gömlek: 645, Sıra: 5, Dosya No: F11, Konu: “Amerika’da New York Times ve İngiltere’de Yorkshire Post gazetelerinde Boğazlar meselesi ve Türkiye-Rusya münasebetleri hakkında yazılan makaleler.” Makalelerde Sovyetlerin Türkiye konusunda bu zamana kadar taşıdıkları tüm isteklerden vazgeçtikleri ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Makalelerde Sovyetlerin bunu yapmasının nedenlerinden biri olarak Doğu Avrupa’da kendisi aleyhine gelişen ittifaklardan rahatsız olması gösterilmektedir. Sovyetlerin, Türkiye ile ilişkilerin sürekli bozuk tutulmasının lehlerine bir durum olmaktan çıktığı da ayrıca vurgulanmaktadır.

gerekir. Türkiye, SSCB'nin bu teklifini Amerika'ya çok güvendiği için dikkate bile almamıştı.⁵² Amerika ile ittifak bu ölçüde ileri bir seviyede idi.

Johnson Mektubu'na muhatap olan İnönü'nün, Amerikan Başkanına bir cevabi bir mektup gönderdiği ise bilinmektedir. İnönü'nün 21 Haziran 1964 tarihinde kendisine yapılan davete icap ederek Amerika'ya gideceği duyurulmuştur.⁵³ Böylece İnönü, mektupta da ifade edilen şekliyle davete karşılık vermiş. Devamında da bir Amerika ziyareti gerçekleştirmiştir.⁵⁴ Ziyareten önce, cevabi bir mektupla Johnson'a, NATO ittifakının, Sovyet tehlikesini önlemede etkisinin olmaması ile Türkiye açısından önemini tümünden kaybedeceğini ifade etmiştir. Mektubun içeriği konusunda pek çok tartışmanın yapılması üzerine İnönü, ziyaret öncesi TBMM'den güvenoyu almak istemiştir. Yapılan oylamada 194 ret oyuna karşılık 200 evet oyu ile İnönü Hükümeti çok az bir farkla güvenoyu alabilmiştir. TBMM'deki güvenoyu sonrası bile tartışmalar kesilmemiş ve artarak devam etmiştir. İşte bu şartlar altında İnönü, Amerika ziyaretini gerçekleştirmiştir. Ziyarete, Başkan Johnson tarafından son derece iyi karşılanmıştır. Görüşme sonrası açıklanan ortak bildiri metninde Amerika'nın Londra ve Zürih Antlaşmaları çerçevesinde bir çözüm taraftarı olduğu noktası özellikle vurgulanmıştır. Johnson'un ilişkilere verilen zararı telafi etme yönündeki bu adımı kuşkusuz çok önemli olmuştur.⁵⁵ Fakat Johnson'un arzuladığı iyileşme sağlanamamakla birlikte, tartışmalar daha da şiddetlenmiş, ilişkilerdeki olumsuzluk ise daha da derinleşmiştir.

Johnson Mektubu'na İnönü'nün cevabı konusunda Gazeteci Abdi İpekçi bir değerlendirme yapmıştır. İpekçi değerlendirmesinde: *“Johnson'un mesajına kelimeleri sert seçilmiş bir cevap bekleyenler İnönü'nün cevabında yumuşak görünen üsluba bakanlar bunu bir aczin ifadesi dahi sayacaklardır. Bu yargılar kelimelerin dış görünüşüne dayanacak, dolayısı ile yanlış olacaktır. Aslında yumuşak görünen ifadenin altında yatan anlam*

⁵² İlhan Aksoy-Yavuz Güler, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Politik ve Ekonomik Boyutu*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2010, s.132.

⁵³ Akman, a. g. t., s.491.

⁵⁴ BCA, 20 Haziran 1964, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 178, Dosya Gömlek: 34, Sıra: 3, Dosya No: 105, Sayı: 6, Konu: “Kıbrıs konusunda ABD Başkanı Johnson'un daveti üzerine Washington'a gidecek Başbakan İnönü'ye refakat edecekler.” İnönü'nün ABD'ye ziyaret kararnameyi Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmış olup kendisine, Eşi, Özel Kalem Müdürü Necdet Calp ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin başta olmak üzere bir heyetin refakat etmesi kararlaştırılmıştır.

⁵⁵ Türkmen, a. g. e., s.103.

Johnson'un yüzüne bir şamar sertliğinde inecek kadar etkilidir."⁵⁶ ifadelerini kullanmıştır. İnönü, cevabi mektubunda, Johnson'un tüm iddialarına bir açıklama getirmiştir. Sonuçta İnönü, cevabi mektubu göndermesinden bir süre sonra Amerika'ya gitmiştir. İnönü'nün Amerika ziyareti "*Beyaz Saray'da Johnson, Londra'da Home, Paris'te De Gaulle ile görüşmek için bu sabah gidiyor.*"⁵⁷ şeklinde dönemin gazetelerine yansımıştır. Mektuplar ile başlayan ve ziyaret ile devam eden sürecin sonucunda, Kıbrıs müdahalesi gerçekleşmemiştir. Sorunu bugünkü şekliyle çözen müdahale ise ancak 1974 yılında gerçekleşmiştir.

5 Haziran 1964 tarihindeki Johnson Mektubu'ndan çok, mektubun kamuoyunda bilinir⁵⁸ olması Türk–Amerikan ilişkilerini daha fazla tahrip ettiği ifade edilebilir. Mektup konusu politik ekseninden çıkarak, her kesimin konuştuğu en önemli bir gündem maddesi hâline gelmiştir. "*Johnson ve İnönü'nün mektuplarının neşredilmesinin, Türkiye için halli muhakkak lazım olan, adeta siyasi hayatımızın tümü denilecek kadar mühim siyasi bir olay olduğu ifade edilmektedir. Mektuplar, yaşanan siyasi durumu bütün tehlikeleri ile ortaya koymuş bulunmaktadır*" değerlendirmeleri yapılmıştır.⁵⁹ Daha da önemlisi Cumhuriyet Senatosu'nda CHP adına konuşan Urfa Senatörü Mahmut Karakurt ise Türkiye–NATO–Amerika üçlüsünün durumunu en veciz şekilde özetlemiş, tarihe not olarak düşecek şu açıklamaları yapmıştır. Karakurt: "*Bizim bu muahedelerden şimdiye kadar anladığımız mana sadece buydu ve anladığımız bu manadan dolayıdır ki, bütün kuvvetlerimizi NATO emrine vermemize, topraklarımız üzerinde biraz aşırı şartlarla bile olsa üsler kurulmasına rağmen, memleketçe kendimizi bir emniyet havası içinde hissediyor, ne yapalım zararı yok, nihayet bunlar mukadderat birliği yaptığımız müttefiklerimiz diyorduk. Benimsemiş bulunuyorduk. Hâlbuki bu açıklanan Johnson–İnönü Mektupları muhteviyatından endişe ve hayretler içinde anladık ki, Türkiye bir tecavüze uğradığı takdirde Amerika ve müttefikleri otomatikman harekete geçmeyecekler, düşünecekler, tecavüz mevzuunu tetkik edecekler, haklı ile haksızı ayıracaklar, sonra karar verecekler ve sonra da neye karar*

⁵⁶ *Milliyet*, 16 Ocak 1966, s.1. Abdi İpekçi'nin Başyazısı.

⁵⁷ *Milliyet*, 21 Haziran 1966, s.1.

⁵⁸ *Hürriyet*, 13 Ocak 1966, s.1. Johnson Mektubunun tamamını, Gazeteci Metin Toker, büyük bir gazetecilik başarısı göstererek, çalıştığı gazetede tam sayfa yayınlanmasını sağlamıştı.

⁵⁹ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, 7 Şubat 1966, Dönem:1, Cilt: 33, Toplantı: 5, 44. Birleşim, s.155. Bu oturumda Senato üyesi, Urfa Senatörü Mahmut Karakurt, CHP adına söz alarak ilgili değerlendirmeyi yapmıştır.

verilerse onu tatbik edecekler.” diyerek⁶⁰ bir bakıma ülkede oluşan havayı da aktarmıştır. Senatör Karakurt’un aslında ifade etmek istediği gerçek ise; “Tüm askerlerimizi, ülkemizde istedikleri yere kurdukları üsleri de NATO emrine versek bile bizi savunmayacaklar.” durumudur.

Türk kamuoyunda olumsuz gelişen bir Amerikan algısı oluşmaya başlamıştır. Kıbrıs’ta yaşananlara ilave olarak ortaya çıkan Johnson Mektubu, sol söylemin ve solun etkisinin Türkiye’de artmasına neden olmuştur.⁶¹ 1940’lı ve 1950’li yıllardaki Amerika’ya karşı komünizm adı altında gösterilen tepkileri çok aşan yeni bir sol söylem gelişmiştir. Amerika, Türkiye’deki komünist oluşumları çok iyi takip etmiş, bu alanda adeta nabız tutmasına rağmen bu yeni sol söylem ilişkileri farklı bir boyuta taşımıştır. Amerika, belki de hiçbir zaman Türkiye’de böyle bir tepki ile karşılaşacağını hesap etmemiştir. Çünkü Amerika Türkiye’de etkinleştiğini düşündüğü komünizm konusunda neredeyse sayı ve isim bazında konuya hâkim olduğunu düşünmekteydi.⁶² Fakat 1960’lı yıllar önceliklerden farklıydı. Bu yeni sol anlayış kendisini uzun süre devam ettirmiş, Amerikan çıkarları büyük zarar görmeye başlamıştır.

3. Jonhson Mektubu’ndan 1974 Yılına Türkiye-ABD İlişkileri

Kıbrıs Sorununa, 1968’den 1974’e kadar Kıbrıs Türklerinin Lideri Rauf Denktaş⁶³ ve Rumların Lideri Klerides arasında yapılan görüşmelerde yönetsel ve toplumsal temelde hiçbir çözüm üretilememiştir.⁶⁴ Kıbrıs’ta

⁶⁰ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, 7 Şubat 1966, Dönem:1, Cilt: 33, Toplantı: 5, 44. Birleşim, s.156.

⁶¹ Savaş Açikkaya, *Solun Türk Devrimiyle İmtihani*, Paraf Yayınları, İstanbul, 2011, s.64.

⁶² National Archives and Records Administration, Washington DC, 7 Mayıs 1952, AmConGen, İstanbul, Turkey, “Subject: Communism in Turkey” Foreign Service Despatch, NND 842933 Record Group: 59 Box: 4066 Decimal File: 1950-1954, s. 1-5.

⁶³ BCA, 18 Ağustos 1960, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 7, Dosya Gömlek: 40, Sıra: 17, Dosya No: A4, Konu: “Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı Rauf Denktaş’ın Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel’e yazılmış teşekkür telgrafi.” Rauf Denktaş, 1950’li yılların sonundan itibaren Kıbrıs Türklerinin liderliğini yapmaktadır. 27 Mayıs 1960’dan sonra Türkiye’de yönetimin değişmesi ile yeni yönetim lideri Cemal Gürsel’e bir telgraf yazarak bağlılıklarını tazelemiş ve teşekkür etmiştir. Denktaş telgrafında: “*Kıbrıs Türklerinin bugünkü mertebeye erişebilmesi için büyük devletimizin göstermiş olduğu gayret ve fedakârlığa siz büyüklerimizin hizmetlerine müteşekkir ve medyunuz. Anavatanımızın yardım ve desteğine mazhar oldukça cemaatimiz süratle kuvvetlenecek ve Kıbrıs’ta anavatana layık bir mevkii işgal etmekte devam edecektir.*” ifadelerini kullanmıştır.

⁶⁴ Altınkaş, a. g. m., s.50-51.

1963 ile 1974 yılları arası Türklerin genel anlamda hem politik hayatın, hem de sosyal yaşamın dışına itildiği yıllar olmuştur. Bu durum ise devam eden seyirde kanlı olaylarla kendini göstermiştir. Türklerin bütünü Ada'dan atılmak istenmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin müdahale girişimleri ABD tarafından kesilmiştir.⁶⁵ Kıbrıs'ı bu dönemde, bugünkü durumuna götüren süreç ise Yunanistan öncülüğünde Makarios'a karşı Sampson tarafından darbe yapılması ile gerçekleşmiştir. Sampson'un, 15 Temmuz 1974'te gerçekleştirdiği bu darbenin Kıbrıs'taki statükoyu tümünden değiştirdiği bilinmektedir.⁶⁶ Türkiye ise, bu gelişme üzerine askerî müdahale seçeneğini kullanmış ve Kıbrıs'a çıkartma yapmıştır. Türkiye'nin askerî müdahale seçeneğini kullanmasında Kıbrıs'ta Yunanistan tarafından desteklenen askeri darbenin rolü çok büyüktür. Ada'daki anayasal statünün darbe yapılarak zorla değiştirilmesi Türkiye'ye müdahale konusunda önemli bir fırsat ve meşruiyet zemini sağlamıştır. Ancak bu meşruiyet zeminine rağmen Türkiye'ye, başta ABD olmak üzere Batı'lı devletlerden yüksek seviyede tepki gösterilmiştir.

Türkiye tarafından Kıbrıs'a askerî harekât yapılması ile Ada büyük ölçüde karışmış, Rumlar kendi aralarında iç çekişme yaşamışlardır. 1974 Harekâtı Türkiye'de “*zafer, zafer*” nidaları ile karşılanmış, gazetelerde “*övünüyoruz*” başlıkları atılmıştır.⁶⁷ Ateşkes ilanının yapıldığı 23 Temmuz 1974 tarihinde gazetelere dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in; “*Artık hiç kimse Kıbrıs'ta Türkün hakkına dokunamaz.*” ifadesi yansımıştır.⁶⁸

Harekâtın oluşturduğu askeri, siyasi ve toplumsal ortam sonucunda Rum tarafında Yunanistan destekli Sampson cuntası devrilir. Yönetime tekrar Makarios gelir. Makarios, Türklere yine herhangi bir değer vermemiş,

⁶⁵ Burcu Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s.432-433.

⁶⁶ Kıbrıs'taki askeri darbe konusu Yunanistan'daki gelişmelerden bağımsız değildir. Yunanistan 1967-1974 yılları arası “Albaylar Cuntası” olarak adlandırılan askeri bir idare tarafından yönetilmiştir. Yunanistan'daki bu cuntanın etkileri büyük ölçüde Kıbrıs'ta da kendisini göstermiştir. Cunta, Kıbrıs'ta Makarios'tan hiç hazzetmemiş ve onu bir şekilde yönetimden uzaklaştırmak istemiştir. Cunta Makarios'u, Ada'nın Yunanistan'a bağlanması anlamına gelen “enosis” konusunda gevşek olmakla suçlamıştır. Cunta ise Ada'da enosis'in bir an önce gerçekleşmesi için Sampson liderliğinde bir cunta yapılanmasını desteklemiş ve Makarios'u devirmiştir. Yunanistan ve Kıbrıs'taki cuntaların bütün planları ise 1974'te Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkarma yapması ile bozulmuştur. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 785-817.

⁶⁷ *Hürriyet*, 21 Temmuz 1974, s.1.

⁶⁸ *Milliyet*, 23 Temmuz 1974, s.1.

kendilerini Ada'nın tek sahibi olarak görmeye devam etmiştir. Türklere ise kabul edemeyecekleri yeni şartlar öne sürmüşlerdir. Bu konuda, Türk ve Rum tarafları arasında görüşmeler yapılmış fakat bir sonuca ulaşılamamıştır. Bunun üzerine Türk tarafı 13 Şubat 1975 tarihinde bağımsızlığı ilan etmiştir. Kıbrıs Federe Türk Cumhuriyeti kurularak, ilk Cumhurbaşkanı Türk topluluğunun mevcut lideri Rauf Denktaş olmuştur.⁶⁹

Kıbrıs konusunda gelenen bu aşama Türkiye hariç neredeyse hiçbir devleti memnun etmemiştir. Eski Büyükelçi George McGhee bu durumu ve Türkiye-ABD ilişkilerindeki ilk dikkat çekici bozulmayı, 20-22 Temmuz 1974'teki Kıbrıs çıkarması olarak dile getirmektedir. McGhee "*Türk işgali*" diye nitelendirdiği bu olayın başlangıcını ise 1963'teki Türkiye ile Yunanistan'ın karşı karşıya gelmesi olarak ifade etmektedir. McGhee, 1959 yılında Kıbrıs'ta yapılan anlaşmalarda Türk azınlığın %20 olduğunu ifade ederek, iç savaşın yaşandığını, federal çözümün kaçınılmaz olarak oluştuğunu söylemiştir.⁷⁰ Bazı Amerikalılar ise bu konuda farklı bir görüş ileri sürmektedir. O da, Kıbrıs konusunun aslında problemsiz bir şekilde ilerlediği ancak bazı Yunanlıların bölgeye müdahale düşüncesinin işleri zora soktuğuna işaret etmektedir. Adanın tamamının Yunan toprağı ölçüsünde görülecek politikalar izlenme çabalarının büyük krizlere zemin oluşturduğu, bu durumun ayrıca NATO ittifakına da zarar verdiği vurgulanmaktadır.⁷¹

1974 Kıbrıs Harekâtı sonucunda ABD'nin Türkiye'ye karşı olumsuz tutum takınması iki ülke ilişkilerini bir yönüyle koparmıştır. 1978 Nisanında Başkan Carter'in Türkiye'ye karşı uygulanan silah ambargosunu kaldırması ile ilişkiler normalleşme sürecine ancak girebilmiştir.⁷² ABD'nin Rumlara daha yakın görünen siyasetinin altında Makarios'a destekten ziyade geleneksel Batı siyasal zihniyetini aramak daha uygundur. İngiltere açısından Yunanistan ve Rumlar ne kadar vazgeçilmez bir konumda ise ABD için de aynı nitelikte olmuştur. ABD, Rumlara yakın olan bu tutumunu, Makarios'un üçüncü dünyacı olarak adlandırılan, mevcut güç odaklarından bağımsız politik anlayışına rağmen değiştirmemiştir.⁷³

⁶⁹ Murat Ercan, "Türk Dış politikasında Kıbrıs", *Değişen Dünyada Türk Dış Politikası* (Ed. Murat Ercan), Nobel Yayınları, Ankara, 2011, s.367-368.

⁷⁰ George McGhee, a. g. e., s.270.

⁷¹ Antony Parsons, *From Cold War to Hot Peace*, Penguin Books, England, 1995, s.167-179.

⁷² George McGhee, a. g. e., s.280.

⁷³ Hasan Duran-Ahmet Karaca, "1950-1980 Döneminde Türkiye-Ortadoğu İlişkileri", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:14, Sayı: 1, 2013, s. 121-136.

ABD ile ilişkilerin 1980 yılından sonra tekrar düzeldiği ise bilinmelidir. İki ülke ilişkileri düzelmiş ancak Kıbrıs konusu çözümsüz hâliyle uzun yıllar devam etmiş, kazanç olarak ifade edilenler hep sanal boyutta kalmıştır.⁷⁴ Halen iki ülke ilişkileri sürekli artan bir ivme içerisinde, Türkiye'nin somut bir kazanımı olmadan yoluna devam etmektedir.

Sonuç

II. Dünya Savaşı'nın bitimi ile birlikte önemli bir ivme yakalayan Türkiye-ABD ilişkilerini Kıbrıs konusu oldukça sarsmıştır. İlişkiler büyük bir yara almış, Türk devlet adamları tarafından belki de ilk kez büyük bir sorgulamaya tabi tutulmuştur. ABD'nin Kıbrıs konusunda duyarsız kaldığı, Kıbrıslı Türkleri ve Türkiye'yi önemsemediği algısı kamuoyuna yerleşmiştir. Bu durum Türk dış politikasında da bir kırılma hâli oluşturmuştur. İki ülke ilişkileri büyük ölçüde bir güven kaybına uğramıştır.

1945 yılından itibaren Türkiye'nin ilk kez bu ölçekte oluşturduğu stratejik ittifak hâli sorgulanmıştır. Bundan daha önemlisi ise halk arasında yeni bir anti-Amerikancılık dalgası oluşmuştur. Bu dalga sol söylemin Türkiye'ye 1971 yılına kadar oldukça etkili olması sonucunu doğurmuştur. 12 Mart 1971 Muhtırası ile kısmen önlenen bu dalga bu sefer 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosu kararı alması ile yeniden alevlenmiştir.

Türkiye-ABD ilişkileri 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında bir yönüyle kopmuştur. İlişkilerin tahminleri aşan ölçüde derinlikli olması tamirat sürecini hızlandırmış, iyileşme anlamında zamanla önemli bir eşik yakalanmış ve 1980 Askeri Müdahalesi ile de ilişkiler tekrar rayına oturmuştur. ABD ile ilişkilerin seyrinde en önemli bir köşe taşı konumunda olan Kıbrıs Türkleri açısından ise ilerleyen dönemlerde kayıp sürecine girilmiştir.

Kıbrıs sorununun Türkiye-ABD ilişkilerini etkilemesi günümüze kadar yansıyan sorunlar içerisinde en önemlisi olması yönüyle tarihteki yerini almıştır.

⁷⁴ Ali Arslan, "Sanal Kazançlara Karşılık Kayıp Sürecine Giren Kıbrıs'ta Sonuç Nedir", *Şükrü Balcı PYO Dergisi/Florya Yıldızı*, Sayı: 12, Mayıs 2004, s.47-51; Ali Arslan, *Efendi ve Uşak*, s.285.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Arşivi (National Archives and Records Administration, Washington DC), 19 Ocak 1962, NND 949567, Record Group 59, Box: 2032, Rusk, Department of State.

Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Arşivi (National Archives and Records Administration, Washington DC), 7 Mayıs 1952, AmConGen, İstanbul, Turkey, "Subject: Communism in Turkey" Foreign Service Despatch, NND 842933 Record Group: 59 Box: 4066 Decimal File: 1950-1954, s. 1-5.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 7 Mart 1946, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 110, Dosya Gömlek: 18, Sıra: 8, Konu: "Amerikan Deniz Kuvvetleri'ne mensup Missouri Savaş Gemisi ile Pover Destroyeri'nin İstanbul Limanı'na gelmelerine izin verilmesi."

BCA, 3 Nisan 1957, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 40, Dosya Gömlek: 238, Sıra: 21, Dosya No: B1, Konu: "Kıbrıs meselesi ile ilgili Amerika ve İngiltere'nin tutumunu konu alan Başbakan Adnan Menderes ile Cumhurbaşkanı Celal Bayar arasındaki yazışmalar."

BCA, 2 Şubat 1957, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 145, Dosya Gömlek: 109, Sıra: 8, Dosya No: 105/133, Sayı No: 4, Konu: "İngiltere tarafından Kıbrıs'a verilecek anayasa hakkında tekliflerle ilgili olarak Kıbrıs Valisi ile görüşmelerde bulunmak üzere Prof. Dr. Nihat Erim ve Doç. Dr. Suat Bilge'nin Kıbrıs'a, oradan da İngiltere'ye gitmeleri."

BCA, 19 Şubat 1964, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 71, Dosya Gömlek: 452, Sıra: 4, Dosya No: E5, Konu: "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Kıbrıs meselesi hakkında yapılan müzakereler".

BCA, 25 Ocak 1964, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 175, Dosya Gömlek: 4, Sıra: 12, Dosya No: 107, Konu: "Kıbrıs meselesini görüşmek üzere Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Dışişleri Bakanları ile Kıbrıs Türk ve Rum Cemaatlerinin temsilcilerinin iştiraki ile Londra'da yapılacak toplantılara katılacak heyet."

BCA, 19 Mart 1964, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 38, Dosya Gömlek: 238, Sıra: 5, Dosya No: A45, Konu: "Kıbrıs hadiseleri ile ilgili olarak Başbakan İsmet İnönü'ye gönderilen mektup ve telgraflar."

- BCA**, 18 Ağustos 1960, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 7, Dosya Gömlek: 40, Sıra: 17, Dosya No: A4, Konu: “Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı Rauf Denktaş’ın Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel’e yazılmış teşekkür telgrafı.”
- BCA**, 14 Aralık 1964, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 182, Dosya Gömlek: 77, Sıra: 9, Dosya No: 148, Sayı: 6, Konu: “İsrail-Kıbrıs-Türkiye arasında kurulacak feribot seferleri için Denizcilik Bankası Türkiye Anonim Ortaklığı tarafından tersanelerimizde feribot yaptırılması.”
- BCA**, 29 Haziran 1953, Fon: 30 1 0 0, Kutu: 103, Dosya Gömlek: 645, Sıra: 5, Dosya No: F11, Konu: “Amerika’da New York Times ve İngiltere’de Yorkshire Post gazetelerinde Boğazlar meselesi ve Türkiye-Rusya münasebetleri hakkında yazılan makaleler.”
- BCA**, 20 Haziran 1964, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 178, Dosya Gömlek: 34, Sıra: 3, Dosya No: 105, Sayı: 6, Konu: “Kıbrıs konusunda ABD Başkanı Johnson’un daveti üzerine Washington’a gidecek Başbakan İnönü’ye refakat edecekler.”
- BCA**, 27 Ekim 1964, Fon: 30 18 1 2, Kutu: 181, Dosya Gömlek: 66, Sıra: 9, Dosya No: 105, Sayı: 6, Konu: “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin daveti üzerine, bu ülkeye Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin başkanlığında gönderilecek heyetin tespiti.”
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 7 Şubat 1966, Dönem:1, Cilt: 33, Toplantı: 5, 44. Birleşim, s.155.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 7 Şubat 1966, Dönem:1, Cilt: 33, Toplantı: 5, 44. Birleşim, s.156.
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 18, Toplantı:2, 78. Birleşim, 25.VI.1945 Pazartesi, s.395.

Gazeteler

Cumhuriyet, 13 Temmuz 1947

Hürriyet, 13 Ocak 1966

Hürriyet, 21 Temmuz 1974

Milliyet, 16 Ocak 1966

Milliyet, 21 Haziran 1966

Milliyet, 3 Temmuz 1974

Milliyet, 6 Ağustos 1974

Milliyet, 23 Temmuz 1974

New York Times, 13. 06. 1953

Tercüman, 7 Haziran 1964

Vatan, 13 Temmuz 1947

Yorkshire Post, 12. 06. 1953

Kitap, Makale ve Tezler

AÇIKKAYA, Savaş, *Solun Türk Devrimiyle İmtihanı*, Paraf Yayınları, İstanbul, 2011.

AKMAN, Halil, *ABD'nin Ortadoğu Politikaları ve Türk Dış Politikasına Etkileri (1952-1964)*, (Basılmamış Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Ana Bilim Dalı), İstanbul, 2013.

AKSOY, İlhan– GÜLER, Yavuz, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Politik ve Ekonomik Boyutu*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2010.

ALTINKAŞ, Evren, “Kıbrıs Sorunu, Türk Dış Politikası ve Uluslararası Hukuk”, (Ed. Cenap Çakmak vd.), *Uluslararası İlişkilerde Güncel Konular ve Türkiye*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012.

ARI, Tayyar, *Liderler, Kanaat Önderleri ve Kamuoyunun Gözünden Yükselen Güç Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu*, Marmara Kitap Merkezi Yayıncılık, Bursa, 2010.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983.

ARSLAN, Ali, *Efendi ve Uşak*, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010.

ARSLAN, Ali, “Sanal Kazançlara Karşılık Kayıp Sürecine Giren Kıbrıs'ta Sonuç Nedir”, *Şükrü Balcı PYO Dergisi/Florya Yıldızı*, Sayı: 12, Mayıs 2004.

- BALCI, Ali, *Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013.
- BOSTANOĞLU, Burcu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.
- DURAN, Hasan-KARACA, Ahmet, “1950-1980 Döneminde Türkiye-Ortadoğu İlişkileri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:14, Sayı: 1, 2013.
- ERCAN, Murat, “Türk Dış politikasında Kıbrıs”, *Değişen Dünyada Türk Dış Politikası* (Ed. Murat Ercan), Nobel Yayınları, Ankara, 2011.
- GÖKTEPE, Cihat, “Türkiye, İngiltere ve NATO (1959-1965)”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 17, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- HALİL, Ali, *Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968.
- KALYON, Levent, *Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları*, (Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara, 2008.
- KARAMAN, Suphi, *Türkiye'nin Milli Savunma Stratejisi ve Dış Politika Sorunları*, Ulusal Basımevi, , Ankara, 1968.
- KARPAT, Kemal, *Türk Dış Politikası Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- MCGHEE, George, *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.
- ORKUNT, Sezai, *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1978.
- PARSONS, Antony, *From Cold War To Hot Peace*, Penguin Books, England, 1995.
- SOYSAL, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, *ABD'nin Türkiye Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 1995.
- ŞAHİN, Haluk, *Johnson Mektubu*, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2002.

- TUNÇKANAT, Haydar, *İkili Anlaşmaların İçyüzü (İktisadi, Askeri, Siyasi)*, Ekim Yayınevi, Ankara, 1970.
- TÜRKMAN, Sayim, *ABD, Orta Doğu ve Türkiye*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.
- TÜRKMEN, Füsün, *Kırılgan İttifaktan Model Ortaklığa Türkiye ADB İlişkileri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- USLU, Nasuh, “Türk Tarafı Açısından Kıbrıs Sorununun Boyutları”, (Ed. Şaban Çalış v.d.), *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik Demokrasi Güvenlik*, Liberte Yayınları, Ankara, 2001.
- USLU, Nasuh, *Türk Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000.